De schrijver nodigt de lezer uit voor een Tango

Uit: De slaaf vliegt weg (2013)

Inleiding

Historische romans hebben ons aanvullend inzicht gegeven, daar waar het geschiedenisonderwijs niet in voorzag. Ofschoon de orale geschiedenis niet altijd in romans zijn doorgedrongen of tot de pagina's van landsgeschiedenis, is het juist hierom van belang dat zij ook bestaan en een bijdrage leveren ter opvulling van de ontstane hiaat. Daarnaast heeft het genre voor gezorgd dat er nieuwe trends en veranderingen op gang werden gebracht. Dit brengt mij tot de volgende stelling dat ofschoon de eilanden Aruba, Curaçao en St. Maarten een grote mate van industrialisatie en modernisering hadden meegemaakt, de veranderingen zeker niet voor de culturele sector gold. Alleen het feit dat de eilanden nog steeds geen grotere mate van onafhankelijkheid ervaren en een comfortabele positie in de regio innemen, heeft het effect dat het eigene niet voldoende wordt gewaardeerd of zelfs de rug wordt toegekeerd. Men verkeert nog steeds in een fase waarbij aandacht moet worden geschonken aan de symbolen van het land: monumentenzorg, de herleving van de lokale folklore en andersoortige culturele manifestaties ter bestendiging van de culturele identiteit. Historische romans kunnen naast volksverhalen een katalyserende rol spelen bij natievorming, om kwesties als de eigen identiteit en geschiedenis de nodige ruimte tot ontwikkeling te geven. In dit essay wordt in kort bestek een beeld geschetst van de historische roman en de daaruit voortvloeiende beeldvorming. In dat kader bezien wordt er nagegaan welk effect dit heeft gesorteerd op het sociaal-politieke denken. Alleen moeten we in deze een onderscheid maken tussen de koloniale- en postkoloniale literatuur. We blikken eerst terug naar de geschriften van de passanten in de kolonie Curaçao en onderhorigheden. Ten slotte wordt o.a. de vraag naar de verhouding tussen de nationale geschiedenis en de historische roman en die tussen schrijver en lezer beantwoord.

De literatuur kent in de 19e eeuw velerlei boektitels waarmee iedereen ooit in aanraking is geweest en die bepalend voor de beeldvorming zijn. Gerefereerd wordt aan het boek *Uncle Tom's Cabin* (1852) en eerder al werd in 1848 door Frederick Douglas (1818-1895) *Narrative of the live of Frederick Douglass* gepubliceerd. Of de roman van latere datum, nl. *Roots* (1977) van Alex Haley, waarvan zelfs een televisieserie werd gemaakt en voor het eerst beelden werden vertoond hoe het in de 19e eeuw aan toe ging. In de jaren tachtig waren het de Amerikaanse schrijfsters Alice Walker met haar *The Color Purple* (1983), en met Toni Morisson's roman *Beloved* (1987), waarmee men zich sterk in het Caribisch gebied identificeerde.

Caribische literatuur: sterk geëngageerd

Geleidelijk aan zien wij in de ontstane beeldvorming in de VS dat het thema slavernij voor een kettingreactie zorgde en aan de wieg stond van de jaren '60 burgerrechtenbeweging van M.L. King. Hierdoor ontstond een andere kijk op de samenleving en had tevens z'n doorwerking in het Caribisch gebied. Het proces van dekolonisatie dat eerst in Afrika op gang kwam, leidde in het Caraibisch gebied tot spanning tussen kolonie en moederland. De betrekking tussen kolonie en koloniaal moederland kwam onder druk te staan en resulteerde in een nieuwe verhouding.

In het Caribische gebied is het engagement niet veel anders geweest. Ook hier zien wij dat de Caribische literatuur rondom de thematiek slavernij, naast de andere thema's in de jaren '60 van de vorige eeuw zoals migratie, ontheemding en kolonialisme floreerden. In die overgangsjaren waren het op eigen bodem ontstane proza en poëzie van V.S. Naipaul met A Bend in the river (1979) en de gedichten als ook theaterstukken van D. Walcott die de toon zette. Maar ook namen als van de Cubaanse Alejo Carpentier met zijn *Barokconcert* (1974), Earl Lovelace met *The dragon can't dance* (1979), Jamaica Kincaid die *Annie John* (1985) schreef en Caryl Phillips met *A state of independence* (1988) kunnen niet ongenoemd blijven. Evenals de op Martinique geboren Patrick Chamoiseau die *De*

oude slaaf en de bloedhond (2001) in Nederland zag verschijnen. De meeste Brits-Caribische eilanden werden in de jaren '60 onafhankelijk, gevolgd door Suriname in 1975. Op de eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen had de verbintenis tussen literatuur en geschiedenis geleid tot de uitbarstingen van 30 mei 1969 op Curaçao en de eis om gelijkheidsbehandeling. Later verhalen bevestigden bekende schrijvers als George Lamming in *In the Castle of my Skin* (1970) en Derek Walcott in *Omeros* (1990), over hun moeite om vooruit te komen en op de achtergrond de onrechtvaardigheid en het gebrek aan vooruitgang na afschaffing van de slavernij.

De koloniale achtertuin van Nederland.

Vooropgesteld moet worden dat de literaire ontwikkeling op de eilanden tegen eindjaren zestig pas goed op gang kwam. In de periode tussen de twee wereldoorlogen werd behalve in het Papiamento ook in het spaans en engels gepubliceerd. In het geval van de bestaande literatuur die in Nederland, Suriname, Curaçao, Aruba en St. Maarten zijn verschenen moeten we een onderscheid maken tussen de literatuur die in het moederland dan wel in de voormalige kolonies zijn uitgegeven. Het is niet alleen van belang wie de boeken schrijft, maar eveneens het perspectief van waaruit geschreven wordt. Een tweede onderscheid is die tussen de koloniale- en postkoloniale literatuur. Met name in de post-koloniale periode zou je een andere thematiek in de literatuur verwachten ten aanzien van de verhouding tussen Nederland en zijn voormalige kolonies. In de zin dat men de gevoelens, het denken en het gedrag van de gekoloniseerde beschrijft over hoe men het kolonialisme had ervaren.
Bestaat er eenmaal zo'n verschuiving qua thematiek in de zin van een andere kijk en interpretatie van de koloniale verhoudingen, dan is deze beperkt gebleven tot de blank- zwart verhouding. Zowel Nicolaas Cola Debrot in *Mijn* zuster de negerin (1935) als in *Hoe duur was de suiker* (Mc Leod, 1987) was dit het thema. De meeste Nederlandstalige Caribische romans zijn zoet van smaak en behandelen ongeacht of het boek in het europees dan wel caribisch deel gesitueerd is noch de koloniale of post-koloniale verhoudingen. De verschenen romans op Curaçao in de periode 1953 – 1980 hebben bijna allemaal als thema de positie van de blanke Curaçaoënaar in een Afro-Antilliaanse samenleving i.p.v. andersom de positie van de zwarte Curaçaoënaar te midden van een blanke minderheid.
Het uitdagende bij het bestuderen van beelden die de personages in romans oproepen, is het nagaan vanuit welke achtergrond die zijn beschreven. Vaak is men geneigd om het traditionele beeld dat van een volk is ontstaan te gebruiken. Meestal zijn dat de typisch, afgezaagde beelden van een individu of volk. In casu van zwarte mensen: lui, dom, apathie, onbetrouwbaar en volgzaam.

Eerst richten we onze blik naar het verleden om een lijn naar het heden door te trekken. Onder de in de 19e eeuwse verblijvende kolonisten had men een beeldvorming van de inheemsen ontwikkeld die soms tot heden ten dagen voortleeft. Het zijn juist deze observaties van land en volk door de Westerling die hadden geleid tot vastgeroeste denkbeelden en stereotyperingen van de niet-westerse samenleving. Denkbeelden die reden zijn geworden in het koloniaal moederland voor minachting en een ongekend superioriteitsgevoel ten opzichte van de gekoloniseerde.Het heersende wantrouwen naar de vrije slaven toe, werd door G.B. Bosch in *Tula, de slavenopstand van 1795* op Curaçao (2009:60) als volgt omschreven: "Hoewel de vrije Negers en gekleurden zich niet bij het oproer voegden, konden zij echter meer als vijanden dan als vrienden van de blanken beschouwd worden, want zij verleenden dezen, in geenen opzigt enige hulp, terwijl zij daarentegen aan de opstandelingen alle mogelijke diensten bewezen." Zo sprak G.G. van Paddenburgh in zijn boek Beschrijving van het eiland Curaçao/Zoo bekend als het Arabisch (1819): "Het is waar, soms moet hij (de slaaf, QN) door gevoelige slagen tot zijn pligt gebragt worden, maar zelden geschiedt dit zonder reden; dikwijls hebben zij het dubbel en dwars verdiend, daar zij vadsig, lui en diefachtig van aard, en door woorden moeijelijk te regeren zijn." Nagenoeg vier decennia later schreef S. van Dissel in 1857 in Curaçao, *Herinneringen en schetsen over de volksaard van de Antilliaan*: "Toen ik onlangs het ongeluk had van mijne dierbare echtgenoot, aan de gele koorts, te verliezen…Op mijn verzoek droegen een twaalftal mijner vrienden, gehuwden of weduwnaars het lijk ten Grave. Geen misbaar gehuil werd er gehoord, toen het lijk het huis werd uitgedragen" . Amper honderd jaar later wordt een ander beeld geschapen in Papieren Huizen (1952) van Ben van Grevenbroek: "Kijk maar uit dat je niemand een klap op z'n snuit geeft. Alleen de landskinderen hebben hier rechten. Die lui zijn hier een paar geslachten eerder gekomen en hebben nu de "ik was eerst"- politiek ingevoerd. In de aangegeven voorbeelden kan men duidelijk uit deze passages afleiden dat in de koloniale tijd een grote afstand tussen kolonist en gekoloniseerde bestond, die zich liet vertalen in een gezag gesteund door wantrouwen. Uit de eerste

passage spreekt een zekere animositeit naar de overledene, als reactie van stilzwijgend verzet. In de beschrijving is net alsof de slaven kannibalen waren en geen gevoel, geen emotie kende.
Uit onderzoek is gebleken (Beller en Leersen, 2007: 451) dat in de literatuur de tendens bestaat van een typisch, traditionele manier van beschrijven van de verschillende nationaliteiten. Op een manier dat het behalve buitensporig en herkenbaar is, ook geen rekening wordt gehouden met de totstandkoming van maatschappelijke klasse-formaties. Zo ook is na twee eeuwen het mensbeeld van de Antilliaan niet veranderd. De door de jaren heen geschapen beeld van het Antilliaanse volk heeft zijn doorwerking tot heden gekend. In dat opzicht is het niet alleen een verhaal, opgetekend op basis van een Westerse waarneming, maar een denkpatroon in de tijd geworden die een eigen leven is gaan leiden. Het zijn beeldvormingsprocessen geweest dat de bewoners zowel in sociaal-cultureel als in politiek-bestuurlijk opzicht in hun gedrag en aspiraties hadden verlamd.

De historische roman als een Tango

Historische romans kunnen ons veel vertellen over een tijdperk waarin we niet leefden. Meestal gaan historische romans over een gebeurtenis uit de geschiedenis die niet eerder werd belicht. Vaak zijn dit de ontbrekende pagina's uit de geschiedenisboekjes op de middelbare school. Belangrijk bij het schrijven van een historische roman, is dat men naast de sfeerbeschrijving een correcte reconstructie van het verleden maakt. Bij het lezen van een historische roman, ontdekken we zowel een geschiedkundige en een literaire werkelijkheid die elkaar als het ware in een symbiose verdragen. De roman *De Deserteur* van F. M. Arion (ps. van Frank Efraim Martinus) is een voorbeeld van hoe die twee elkaar verdragen. De vertelling is in dat opzicht een van de vele manieren om naar de dagelijkse werkelijkheid te kijken. Met de tijd is de verhaalstof in de historische roman aan de nieuwe omgeving aangepast. Was het in de 19e eeuw algemeen aanvaard dat over de omgeving van het individu en diens zeden en gewoonten werd geschreven, is dit in de twintigste eeuw vertaald in de reizen naar het Caribisch gebied. Na verloop van tijd heeft een verschuiving ten aanzien van de grenzen van ons gedrag, kennis en denkbeelden plaatsgevonden. Werd de Arubaanse- en Antilliaanse literatuur voorheen puur en alleen door de Westerling vorm gegeven aan, daarna verrees de groep eigen schrijvers om in het heden gesteund te worden door een generatie schrijvers in de metropool. De passanten noteerden en schreven wat zij zagen en ervoeren, zonder dit in een lokale context te plaatsen. De caribische schrijvers baseerden zich op de lokale context en schreven over hun omgeving en kwamen tot een andere beschrijving en verklaring in hun literaire teksten. Zij, die zich in de metropool hadden gevestigd, proberen thans met een scherp oog in te zoomen op het verleden, om tot een andere kijk en interpretatie van de Caribische omgeving te komen.

De Arubaanse- Antilliaanse literatuur als danspaar

Het gebrek in de 19e en 20e eeuw aan geschriften en (historische) romans in de Arubaanse literatuur is gedurende lange tijd het ontbreken van een literaire infrastructuur. Dit in tegenstelling tot de literatuur in Indonesië of Suriname. Naast het gemis van een schrijfcultuur is pas in 1984 Uitgeverij Charuba opgericht die in handen was van lokalen. De voormalige boekhandel De Wit die tevens als uitgever fungeerde, had een enkel keer een Arubaanse publicatie op de markt gebracht. Op Curaçao had Cornelis Ch. Goslinga zich toegelegd om bepaalde tijdvakken uit de Antilliaanse geschiedenis te beschrijven. Goslinga publiceerde o.a. *Sjons en slaven* (1992) en *Een zweem van weemoed* (1995). Als we naar de betekenis kijken die historische romans hebben gehad, dan moeten we aan de ene kant een onderscheid maken tussen datgene wat op Aruba en de Antillen en anderzijds wat in Nederland is gepubliceerd. Het was pas in de tweede helft van de vorige eeuw dat voor het eerst het boek *E rais ku no ke muri* (1969) van Guillermo Rosario verscheen. In dit verhaal werd het herengedragspatroon van de slaveneigenaar – door een nakomeling van de slaaf - gecontrasteerd tegen dat van het slavengedragspatroon. Nadat Pacheco Domacassé het theaterstuk *Tula e rebellion di 1795* (1971) had opgevoerd, werd het daarna op het cultureel- literair vlak stil, alsof de samenleving na een confrontatie met het eigen verleden nog altijd in een shocktoestand verkeerde. Pas nadat de novelle *Katibu di shon* (1988) van C. de Haseth werd uitgegeven en toen enkele jaren later de publicatie *De laatste vrijheid* (1995) van F.M. Arion verscheen, was er sprake van enig herstel. Naast een economische crisis in de jaren negentig, een veranderend politiek landschap en druk op de culturele fondsen, had de Curaçaose bevolking een en ander nog te verwerken. Het zich afzijdig

houden van elk debat over de politieke koers na mei 1969 en het schaamtegevoel over de eigen etniciteit en een prille leescultuur, hadden elk proces van identificatie en acceptatie met het verleden de afgelopen drie decennia gedwarsboomd. Zoals het geval is in voormalige kolonies - vergelijk hierbij Suriname - hebben we tot de jaren '80 ook hier te maken met een gespleten samenleving. Aan de ene kant wenst de intelligentsia minder invloed en bemoeienis van het moederland en tegelijkertijd ontwikkelingshulp blijven ontvangen. De lagere middenklasse twijfelt aan de boodschap van zijn leiders en draaien bij datgene wat hen wordt aangeboden of zelfs het gunstigst blijkt. De lagere sociale klasse weet het allemaal en stemt bij referenda voor meer betrokkenheid van de Haagse regering, om zo het hoofd te bieden aan de toenemende werkloosheid en criminaliteit. De geproduceerde literaire teksten in de periode 80-90 kunnen best als progressief gekwalificeerd worden, echter als het aankomt op veranderingen dan is het even wat anders. De financiële- en intellectuele afhankelijkheid van de eilanden ten aanzien van Nederland is alleen maar groter geworden. Ondanks alle hervormingen in de afgelopen decennia in het onderwijs, inkomensbeleid en cultuurbeleid, heeft dit weinig opgeleverd. De wijze hoe men naar zichzelf kijkt en zichzelf inschat, is niet anders dan in het verleden en geldt als een getraumatiseerd volk. Op Aruba is voornamelijk het boekwerk, *Slaven zonder plantage* (L. Alofs,1996), dat ons een eerste inzicht geeft in de 18e eeuwse plantage economie. Met de een in 2008 gehouden tentoonstelling over de rol van de slavernij in de Arubaanse geschiedenis, begint men nu pas aandacht te schenken aan het slavernijverleden. In het boek *Dottie*, de kleindochter van een oude slavin (R. V. Arrendell, 2008) wat feitelijk meer een egodocument is dan een roman, krijgt men een beeld van m.n. de woon- en leefsituatie van de Caribische migranten in San Nicolas op Aruba. De wijze hoe de kinderen als zes-, of zevenjarige een ruime verantwoordelijkheid toebedeeld kregen voor het reilen en zeilen van het gezin en hoe men onderbetaald werd als dienstmeiden bij de Amerikaanse gezinnen in de Lago Colonny. In de roman *Perseverancia* (M. Christiaans, 2002) wordt over het bestaan van de vissers tijdens de pre-industrialisatie periode verhaald. Pagina's die niet opgenomen zijn in de geschiedenis, maar eerder tot de orale geschiedenis behoren. Daarnaast zijn de kronieken van E. Rozenstand in *Companashi* (2006) en R. de Veer in zijn *Un siglo di recuerdo* (2008) te noemen die vanuit twee verschillende invalshoeken de jaren voorafgaande aan WO-II bestreken. Vertelt Rozenstand vanuit een sociologisch perspectief, doet de Veer dit aan de hand van herinneringen aan de periode 1940 – 1945. Boekwerken die ons een beeld geven van de wijkbewoners in een bepaald tijdsbestek, hun sociale en culturele beleving en de wijze waarop de eilandbewoners naar de wereld kijken.
In tegenstelling tot Aruba die bekend staat om het eerder genoemd standaardwerk is er op de Antillen en m.n. op St. Maarten veel meer geschreven over het slavernijverleden. In dit verband moet Lasana Sekou genoemd worden, omdat hij de Afrikaanse diaspora in z'n verhalen verwerkt. Op Curaçao zijn m.n. Nederlands- en Papiamentstalige historische romans verschenen. In de Caribische-Spaanstalige literatuur is het anders, in de zin dat in hun literatuur ruimschoots aandacht wordt besteedt aan de zwarte pagina's uit hun geschiedenis. Bezien we de Cubaanse literatuur dan zien we een andere opstelling als het gaat om de westerse beeldvorming van de slavernij. De generatie Cubaanse schrijvers en dichters in de 20e eeuw pakten de denigrerende en racistische uitspraken op en beantwoorden deze in de vorm van analytische en filosofische poëzie en poetische proza. (M. Fernández Martínez, 2012: 14)

De dansstijl: de kracht van de verbeelding

Bij beeldvorming gaat het om een verondersteld denkbeeld dat men over een individu, groep, gebeurtenis of historische feit voorgeschoteld krijgt. In mijn roman *Verborgen leegte* (2010) betreft het een migranten familie die vanuit Trinidad naar Aruba emigreert en eenmaal gevestigd gaat het personage Violette op zoek naar een baan bij een Joodse familie. Uitgaande van het feit dat Joden een rol in de slavernij hadden gespeeld en om de tegenstellingen aan te dikken heb ik voor een buitenechtelijke verhouding gekozen. In een van zijn uitspattingen verkracht Jakob de dienstmeid en om e.e.a. extra te onderstrepen heb ik die verkrachting gedurende de Pesach laten gebeuren, een feestdag bij de Joden waarop ze de afschaffing van de slavernij vieren. In de postmoderne historische roman wordt het verleden gezien als een multi-interpretabel fictieve tekst (Oleza, 1996). Het schrijven van een verhaal is op zich al een spel tussen schrijver en lezer. De schrijver moet de lezer kunnen bewegen met zijn dialogen en de lezer in zijn invloedssfeer zien te krijgen. Meestal raakt de auteur een gevoelige snaar en nodigt de lezer om zijn/haar wereld binnen te dringen. Op de schrijver berust de verplichting om zijn personages dusdanig aan te kleden dat ze een tango met elkaar dansen. Het gevoelsleven, de perceptie en de redeneertrant van een personage moet analoog zijn aan de periode

waarin het afspeelt. Zowel de verhaalstof (de teksten en concrete beelden) als het verhaaleffect (de mentale beelden), moeten in gedragsverandering resulteren. Historische romans kunnen de hiaten in de geschiedenis van een land opvullen en van een nieuwe interpretatie voorzien. Literatuur en geschiedenis dansen de Tango en houden elkaar in een abrazo om vervolgens een draai naar rechts en links te maken. Een benadering waarbij zowel de esthetiek als de culturele beleving in een veranderend politiek klimaat elkaars in evenwicht houden.

Bibliografie

F.M Arion (2009) Intimiteiten van het schrijven. Amsterdam: Uitgeverij De Bezige Bij.

M. Beller en J. Leerssen (2007), Imagology, The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey. Amsterdam: Rodopi.

M. Fernández Martínez (2012) Cantos de Negritud. Cuba: Editorial Arte y Literatura.

M. van Kempen (2005) en W. Rutgers Nooroostpassanten. 400 jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.

G. Lamming (2009) Sovereignity of the imagination. St. Martin: House of Nehesi Publishers.

Joan Oleza (1996) Una nueva alianza entre Historia y Novela. Historia y Ficcion en el pensamenento Literario. In: J.Romera, F.Gutiérrez, y M.García-Page eds. *La novela histórica a finales del siglo XX*. Madrid. Visor Libros. 1996. 81-97.

W. Rutgers(2001) Tropentaal. 200 jaar Antilliaanse vertelkunst. Amsterdam: Uitgeverij Contact.

Jakub Zenisek (nb) Slave narratives as part of the American Literary Canon. Prague: Charles University.